

УДК 37.013.42

О. Л. Караман, В. С. Курило, С. В. Савченко

**ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЦЕНТРУ
З ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ НАПН УКРАЇНИ (НА БАЗІ ДЗ «ЛНУ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА») В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ
НА СХОДІ УКРАЇНИ**

З початком гібридної війни на Донбасі перед Україною постала низка болючих питань та проблем, на які дати відповіді не міг ніхто: ні влада, ні народ, ні інститути громадянського суспільства. Оскільки це – цинічне, жорстоке, зухвале, і раніше невідоме явище, розгорнуте Російською Федерацією проти України, з використанням як військової сили, так і брудних інформаційних технологій та маніпулятивних впливів на психіку людей, що в дуже короткий час спричинили ураження масової та індивідуальної свідомості на Донбасі. Тому як ніколи актуалізувалося питання інтеграції науки і практики для пояснення цих проблем та пошуку шляхів виходу з них.

Одним із прикладів поєднання академічної науки та соціальної практики можна вважати діяльність Науково-дослідного центру з проблем соціальної педагогіки і соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України, що функціонує на базі Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», який безпосередньо опинився в епіцентрі гібридної війни на сході України.

Метою статті стало узагальнення досвіду діяльності Науково-дослідного центру в умовах гібридної війни на сході України.

Науково-дослідний центр з проблем соціальної педагогіки і соціальної роботи (далі Центр) було створено у 2005 році Національною академією педагогічних наук України на базі ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» як структурний підрозділ Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України (далі Відділення) на засадах самофінансування. Засновником Центру став доктор педагогічних наук, професор, нині завідувач кафедри соціальної педагогіки університету С. Я. Харченко, який стояв у витoku зародження соціальної педагогіки та соціальної роботи в Україні. **Метою** центру було визначено розвиток фундаментальних і прикладних досліджень з проблем соціальної педагогіки та соціальної роботи в контексті динаміки соціально-економічних, політичних процесів в Україні.

За 10 років існування, з 2005 по 2014 рр., Центр став потужним осередком розвитку соціальної педагогіки і соціальної роботи як галузей наукових знань та спеціальностей в Україні: активно здійснювалися наукові дослідження, захищалися дисертації, за результатами яких було видано тисячі наукових статей, близько 200 монографій, навчально-

методичних та методичних посібників, що розкривають історичні, теоретичні, практичні та технологічні засади соціальної педагогіки і соціальної роботи в Україні з різними категоріями клієнтів: дітьми-сиротами, особами з інвалідністю, різними видами девіантної поведінки, трудовими мігрантами, засудженими, різними типами сімей тощо. Усі ці праці виходили у світ під егідою Університету та Академії, Центру та Відділення.

За 10 років на базі Центру було реалізовано низку міжнародних проєктів за фінансовою підтримкою ООН, Швеції, Німеччини.

У 2012 році Центр став ініціатором та учасником відкриття Луганського обласного відділення «Міжнародної благодійної організації «Благодійний фонд «СОС Дитяче Містечко» (Австрія) і до тепер забезпечує його функціонування. Директором Луганського відділення й дотепер залишається Л. Г. Харченко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і співробітник Центру. Напередодні війни в м. Луганську уже було створено дитяче містечко з 7 дитячих будинків сімейного типу та декількох прийомних сімей, з них тільки один будинок удалося евакуювати.

У 2014 році внаслідок військового вторгнення Російської Федерації на територію України, захоплення її частини та університету, ЛНУ імені Тараса Шевченка був вимушений евакуюватися до м. Старобільська Луганської області на базу власного відокремленого підрозділу.

Університет опинився на території збройного конфлікту (90 км. від лінії фронту), яка щойно була відбита від окупантів добровольчим батальйоном та патріотами. Разом із відновленням університету розпочалося відновлення Науково-дослідного центру з проблем соціальної педагогіки і соціальної роботи, оскільки університет опинився в політично й психологічно напруженому середовищі, яке складали внутрішньо переміщені сім'ї з дітьми; виснажена боями армія; сепаратистсько налаштоване місцеве населення, яке під впливом агресивної російської пропаганди з ненавистю ставилося як до університету, так і до військовослужбовців ЗСУ. На окупованій території залишилися ціле покоління молодих українців, що стало жертвою злочинних дій та інформаційної пропаганди ворога.

Гібридна війна на сході України поставила в «глухий кут» соціально-педагогічну науку, виявила неспроможність її фундаментальної теорії соціалізації пояснити специфіку соціалізації особистості в умовах гібридної війни; термінологічно визначити й пояснити, чому в дуже короткий час на Донбасі відбулося глибоке ураження індивідуальної і масової свідомості людей, зміна їхніх поглядів, думок, відносин, ціннісних орієнтацій, мотивів, стереотипів, поведінки; як молоді люди, громадяни України, змогли взяти в руки зброю й піти з нею проти своїх співвітчизників.

У такій напруженій суспільно-політичній ситуації та неспроможності науки пояснити й надати «рецепти» виходу з неї було

переосмислено місію Центру; сформульовано та узгоджено з Відділенням загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України нову тему наукового дослідження: «Соціалізація дітей і молоді сходу України в умовах гібридної війни на Донбасі».

Метою дослідження стало наукове обґрунтування, розробка та реалізація теоретичних і технологічних засад соціалізації дітей і молоді сходу України в умовах гібридної війни на Донбасі.

Наразі директором Центру є О. Л. Караман, доктор педагогічних наук, професор, учениця засновника Центру С. Я. Харченка. До складу команди Центру входить 11 співробітників з числа науково-педагогічних працівників університету та членів Відділення. Членами Центру й Відділення є академік В. С. Курило та член-кореспондент С. В. Савченко, що забезпечує продуктивну взаємодію Центру та Відділення, Академії та Університету.

Основними напрямками і змістом функціонування Центру було визначено **нормотворчу, практичну комплексну соціальну, педагогічну та психологічну, наукову діяльність**, спрямовану на успішну соціалізацію й самореалізацію дітей і молоді в умовах гібридної війни на Сході України. Цільовою групою роботи обрано найбільш незахищені **категорії дітей і молоді** з числа: внутрішньо переміщених осіб; осіб з тимчасово окупованої території; військовослужбовців, учасників бойових дій. **Проблемним полем** діяльності стали: соціальна незахищеність і дезадаптація, порушення громадянських прав, зокрема, рівного доступу до освіти й виховання, деформація особистості на всіх сферах та психологічні розлади внаслідок пережитих військових дій.

З метою мінімізації соціальних й особистісних проблем дітей і молоді, зняття психологічної напруги в регіоні роботу Центру було розпочато в **практичній площині**.

Для відновлення й подальшого розвитку університету і Центру в умовах евакуації передусім потрібні були зміни у вітчизняній нормативно-правовій базі. Тому першоосновою стала **нормотворча діяльність** членів Центру і Відділення.

Так, В. С. Курило та С. В. Савченко спільно з центральними органами влади розгорнули широке обговорення проблем переміщених закладів освіти, дітей і молоді сходу України на всеукраїнському рівні; ініціювали й організували понад 20 круглих столів, виїзних засідань МОН України та Комітету ВР України з питань науки і освіти в Луганській області та на базі університету за участю органів влади, громадських та благодійних організацій.

В. С. Курило став ініціатором та розробником низки законопроектів, які забезпечували рівні права дітей і молоді з тимчасово окупованих територій, а також сталий розвиток тимчасово переміщених закладів вищої та професійно-технічної освіти. Потім вони були прийняті як закони:

- Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права на здобуття освіти осіб, місце проживання яких є територія проведення антитерористичної операції (№ 1114-VIII від 19.04.2016 р.);

- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ), які були переміщені з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження (№1731-VIII від 03.11.2016 р.);

- Про внесення змін до Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» (щодо безперешкодної діяльності органів місцевого самоврядування) (№ 1365-VIII від 17.05.2016 р.) та ін.

Завдяки цим та іншим законам, а також прийнятим пізніше підзаконним актам було створено умови для відновлення й подальшого розвитку університету та НДЦ на його базі, а також захисту прав дітей і молоді, що постраждали від збройного конфлікту на сході України.

Паралельно Центр розгорнув **соціальну, педагогічну й психологічну діяльність** з дітьми та молоддю в зоні збройного конфлікту, спрямовану на їх успішну соціалізацію та самореалізацію.

Однією з найперших міжнародних організацій, яка швидко відреагувала на конфлікт на сході України, стала **Міжнародна благодійна організація «СОС Дитяче Містечко»** («SOS Children's Villages International»), що з 2012 року є надійним партнером НДЦ з проблем соціальної педагогіки та соціальної роботи. Директором Луганського відділення На підставі проведення фокус-групи з членами Центру у 2014 році МБО розпочала і наразі продовжує реалізацію **трьох проектів**, спрямованих на безоплатну **соціальну, педагогічну й психологічну допомогу** дітям з внутрішньо переміщених сімей, а також мешканцям територій, що постраждали від конфлікту в Луганській області:

1. Соціальна допомога сім'ям, які потрапили у СЖО та сім'ям ВПО із зони проведення АТО.

2. Зміцнення громад для забезпечення потреб вразливих сімей на півночі Луганської області (м. Старобільськ, Сєверодонецьк).

3. Надання кваліфікованих психологічних послуг внутрішньо переміщеним дітям та сім'ям у Старобільську та Сєверодонецьку Луганської області.

Міжнародними партнерами Центру у реалізації цих проектів стали уряди Австрії та Японії, ЮНІСЕФ та ПРООН.

Наразі під патронажем МБД «СОС Дитяче Містечко» та Центру перебуває понад **250 сімей, у яких виховується 508 дітей** внутрішньо переміщених осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах. Щорічно одночасно отримують підтримку **близько 650 дітей та їх сімей** з підконтрольної та непідконтрольної території Луганської області.

Організовані мобільні бригади на лінії розмежування – Станично-Луганському, Новоайдарському, Попаснянському районах.

Так, у межах **напрямку соціальної роботи** змістом діяльності співробітників Центру є сприяння у влаштуванні дітей до дитячих садків, шкіл, гуртків, допомога в оформленні документів, соціальних виплат; матеріальна допомога (продукти, засоби гігієни, одяг, взуття, канцелярські товари, дитяче харчування тощо).

У межах педагогічного (освітньо-виховного) напрямку діяльності змістом роботи Центру стало залучення до навчання в університеті всіх трьох категорій молоді та національно-патріотичне виховання внутрішньо переміщених осіб та осіб з тимчасово окупованих територій із залученням студентів-військовослужбовців, представників Західної України. Як результат цієї роботи, наразі в нашому університеті навчається 3500 внутрішньо переміщених осіб, 537 осіб з тимчасово окупованої території, що, на наш погляд, є значним кроком до реінтеграції молоді цих територій в український простір, а також 809 військовослужбовців, яких законом визнано учасниками бойових дій та які захищали і продовжують захищати незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України.

Представляючи західні регіони України, військовослужбовці беруть участь у всіх соціокультурних, освітньо-виховних та наукових заходах, що організовують університет і Центр, розвінчуючи стереотипи про «полярність» Сходу і Заходу, виховуючи у студентів шанобливе й толерантне ставлення до наявного в Україні різноманіття культурних традицій, формуючи позитивний образ Захисника Вітчизни; утворюючи умови для виховання нового покоління патріотів на Луганщині. І в цьому полягає висока державотворча та миротворча місія Центру.

Щодо психологічного напрямку роботи, то змістом, формами і методами діяльності Центру є психодіагностика, індивідуальні, групові та сімейні консультації; тренінги, арт-терапія, розвивальні ігри, групи взаємодопомоги, заняття зі стабілізації психоемоційного стану, кризове втручання тощо з усіма трьома категоріями Центру.

Загалом комплексна соціальна, педагогічна, психологічна робота Центру з дітьми та молоддю спрямована на їх успішну соціалізацію та самореалізацію в умовах гібридної війни на сході України.

Забезпечивши відновлення Центру та мінімізувавши соціальну напругу в зоні конфлікту, науковці Центру розпочали системні **наукові дослідження** в межах обраної теми щодо обґрунтування теоретико-методологічних та технологічних засад соціалізації дітей і молоді сходу України в умовах гібридної війни на Донбасі на основі аналізу наукової літератури та узагальнення й обробки накопиченого емпіричного матеріалу.

Так, на **теоретико-методологічному** рівні дослідження проблеми науковцями Центру спільно з науковцями Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України було:

- розкрито сутність гібридної війни як відносно нового феномену в сучасних реаліях України;
- визначено особливості впливу гібридної війни на різні категорії населення, зокрема дітей і молодь;
- обґрунтовано специфіку процесу соціалізації дітей і молоді в умовах гібридної війни на Донбасі;
- розроблено теоретичну модель технології соціально-педагогічного супроводу процесу соціалізації дітей і молоді сходу України в умовах гібридної війни на Донбасі.

Зокрема, **С. В. Савченком** уточнено понятійно-категоріальний апарат теорії соціалізації шляхом обґрунтування таких понять, як «абераційна соціалізація», «абераційна активність» та ін.; **О. Л. Караман** визначено й охарактеризовано основні чинники абераційної соціалізації дітей і молоді в умовах гібридної війни на макро-, мезо-, мікрорівнях та рівні особистості; **В. С. Курилом** розкрито сутність, прийоми та механізми впливу на дітей і молодь інформаційної агресії в контексті гібридної війни на Донбасі тощо.

На рівні практичного впровадження результатів дослідження було розроблено й наразі реалізується технологія соціально-педагогічного супроводу процесу соціалізації дітей і молоді в умовах гібридної війни на сході України тощо.

Упровадження технології відбувалося через реалізацію на практиці змісту, форм і методів комплексної соціальної, педагогічної, психологічної роботи з дітьми та молоддю, спрямованої на їх успішну соціалізацію та самореалізацію в умовах гібридної війни на сході України, що гнучко комбінувалися відповідно до індивідуального випадку.

З метою презентації та обговорення результатів дослідження Центру було проведено 1 Міжнародну та 4 Всеукраїнські конференції, видано 5 збірників наукових праць, що є фаховими виданнями України; 1 збірник за результатами Міжнародної конференції. Усього членами Центру та Відділення було опубліковано понад 60 статей.

У 2017 році відбулася презентація колективної праці науковців центру – **«Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції»** за редакцією В. С. Курила, С. В. Савченка та О. Л. Караман.

У 2018 році на спільному засіданні Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України та НДЦ з проблем соціальної педагогіки і соціальної роботи НАПН України, що відбувалося на базі ЛНУ імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ), за участю Президента НАПН України В. Г. Кременя, академіка-секретаря Відділення С. О. Сисоевої, членів Відділення І. Д. Беха, В. С. Курила, С. В. Савченка, академіка О. І. Ляшенка, директора Центру О. Л. Караман та членів Центру відбулася презентація монографії **«Соціалізація особистості в**

умовах гібридної війни на сході України» (автори Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л.).

Результати наукової роботи Центру також було представлено на щорічній Міжнародній виставці «Сучасні заклади освіти», де отримано 2 золоті медалі (2016, 2017 рр.) та гран-прі «Лідер міжнародної діяльності» (2018 р.).

Варто підкреслити, що результати наукової діяльності Центру не повторюють і не дублюють роботу членів Центру безпосередньо в університеті, а сприяють збагаченню і розширенню його освітнього середовища.

Таким чином, можемо зробити висновок, що поєднання академічної науки та практики соціальної педагогіки і соціальної роботи має значний ефект у вирішенні найгостріших соціальних проблем та сучасних викликів, що постали перед Україною. У новому ЗУ «Про освіту» та ЗУ «Про вищу освіту» чітко визначено завдання Національної академії наук України та галузевих академій наук щодо створення в закладах освіти структурних наукових підрозділів та проведення спільних наукових досліджень. Багаторічний досвід взаємодії та інтеграції наукової діяльності Науково-дослідного центру з проблем соціальної педагогіки і соціальної роботи на базі ЛНУ імені Тараса Шевченка і Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України свідчить про те, що такий досвід є доцільним і перспективним напрямом розвитку вітчизняної науки та соціальної практики.

Подальша робота Центру буде спрямована на реалізацію технології соціально-педагогічного супроводу процесу соціалізації дітей і молоді в умовах гібридної війни на сході України. Планується видання монографії з технологічних засад соціалізації дітей і молоді в умовах гібридної війни на сході України.

Караман О. Л., Курило В. С., Савченко С. В. Досвід діяльності Науково-дослідного центру з проблем соціальної педагогіки і соціальної роботи НАПН України (на базі ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка») в умовах гібридної війни на сході України

У статті узагальнено досвід діяльності Науково-дослідного центру з проблем соціальної педагогіки і соціальної роботи НАПН України (на базі ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка») в умовах гібридної війни на сході України, метою якого є наукове обґрунтування, розробка та реалізація теоретичних і технологічних засад соціалізації дітей і молоді сходу України в умовах гібридної війни на Донбасі.

Розкрито напрями і зміст діяльності Центру (нормотворча; практична комплексна соціальна, педагогічна та психологічна; наукова) з категоріями дітей і молоді з числа: внутрішньо переміщених осіб, осіб з тимчасово окупованої території, військовослужбовців.

Зроблено висновок про ефективність поєднання академічної науки та соціальної практики у вирішенні соціальних проблем, що постали перед Україною внаслідок гібридної війни.

Ключові слова: науково-дослідний центр, університет, академія, гібридна війна.

Караман Е. Л., Курило В. С., Савченко С. В. Опыт деятельности Научно-исследовательского центра по проблемам социальной педагогики и социальной работы НАПН Украины (на базе ГУ «ЛНУ имени Тараса Шевченко») в условиях гибридной войны на востоке Украины

В статье обобщен опыт деятельности Научно-исследовательского центра по проблемам социальной педагогики и социальной работы НАПН Украины (на базе ГУ «ЛНУ имени Тараса Шевченко») в условиях гибридной войны на востоке Украины, целью которого является научное обоснование, разработка и реализация теоретических и технологических основ социализации детей и молодежи востока Украины в условиях гибридной войны в Донбассе.

Раскрыты направления и содержание деятельности Центра (нормотворческая; практическая комплексная социальная, педагогическая и психологическая; научная) с категориями детей и молодежи из числа: внутренне перемещенных лиц, лиц с временно оккупированной территории, военнослужащих.

Сделан вывод об эффективности сочетания академической науки и социальной практики в решении социальных проблем, стоящих перед Украиной в результате гибридной войны.

Ключевые слова: научно-исследовательский центр, университет, академия, гибридная война.

Karaman O. L., Kurylo V. S., Savchenko S. V. Experience of activity of the Scientific-research center of problems of social pedagogy and social work of the NAPN of Ukraine (based on the Luhansk Taras Shevchenko National University) in the context of the hybrid warfare in the east of Ukraine

The article is generalized experience of activity of the Scientific-research center of problems of social pedagogy and social work of the NAPN of Ukraine (based on the Luhansk Taras Shevchenko National University) in the context of the hybrid warfare in the east of Ukraine, the purpose of which is the scientific substantiation, development and implementation of the theoretical and technological principles of socialization of children and young people of the east of Ukraine in the context of the hybrid warfare on the Donbass.

The directions and content of the Center's activities are discovered (normative; practical, comprehensive, social, pedagogical and psychological; scientific) with the categories of children and youth from among: internally displaced persons, persons from the temporarily occupied territory, servicemen.

The conclusion is made on the effectiveness of the combination of academic science and social practice in solving the social problems are facing before Ukraine as a result of the hybrid warfare.

Key words: Scientific-research center, university, academy, hybrid warfare.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2018 р.

Прийнято до друку 26.10.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.013.42:[364-787.2:618.2](477+4)

А. А. Коротаєва, С. В. Сапіга

СТАН СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВАГІТНИХ ЖІНОК В УКРАЇНІ ТА ЗАКОРДОНОМ

Інтегральним показником суспільного розвитку країни, відображенням її соціально-економічного та морального стану, потужним фактором формування демографічного, економічного та культурного потенціалу суспільства є здоров'я населення, особливо жінок і дітей. До найбільш вагомих чинників, що впливають на формування репродуктивного здоров'я, належить штучне переривання вагітності. За даними ВООЗ, близько 50% вагітностей, які настають щоденно – незаплановані, близько 25% – небажані, а близько 150 тис. вагітностей закінчується кожного дня абортами, що становить щорічно у світі до 53 млн штучних абортів [9, с. 94].

За останні роки в нашій країні розроблено ідеологію та концептуальні засади державної соціальної підтримки материнства, сформульовано ключові положення щодо відносин держави і сім'ї, прийнято законодавчу базу [4] Але, незважаючи на це, сьогодні, все частіше в поведінці вагітних жінок можна спостерігати неготовність до прийняття та адекватного виконання нової соціальної ролі, відповідних норм та форм поведінки, зміни ціннісних орієнтацій та настанов, навіть до неприйняття власної вагітності та власної майбутньої дитини. Тому актуальною є професійна допомоги вагітній жінці не тільки з боку лікарів, а й соціальних педагогів та психологів.

Питання *соціально-виховної* роботи з жіночою молоддю аналізували І. Братусь, О. Васильченко, Т. Голованова, І. Зверєва, І. Ковчина, К. Левченко, К. Шалаєва та інші. Питання *психології* материнства досліджували: С. Мещерякова, Р. Овчарова, Ю. Шмурак, І. Хамітова, Г. Філіппова, В. Брутман, О. Захаров. *Соціально-педагогічний* аспект вивчення материнства як складової батьківства представлено в наукових